

Kalbinė aplinka – universiteto kultūros dalis ir edukacinis veiksnys

Vilija Celiešienė

Kauno technologijos universitetas

Žmogų supa tam tikra aplinka, turinti didelės įtakos jo formavimuisi.

Aplinka – taip pat žmogaus ugdymo veiksnys: gamtinių, geografinių, klimatinų, socialinių, kultūrinių sąlygų visuma, kurioje gyvena individas ar žmonių grupė. Tai – ekologinė terpė, su kuria sąveikauja individas ar grupė [5]. L. Jovaiša išskyrė makroaplinką kaip visuomenę, jos institutus ir mikroaplinką – kaip kontaktinę terpę (šeimą, mokyklą, gamyklą, įstaigą ir pan.).

Iš žmogaus ir aplinkos sąveikos išsiskiria bendravimas, kurio svarbą pabrėžė A. Anzenbacheris: „Žmogaus buvimas pasaulyje yra buvimas kartu, t. y. buvimas su kitais žmonėmis. Žmogus kaip savitiktis gali save atbaigti, išskleisti ir įgyvendinti tik kartu su kitais žmonėmis.“ [1] Anot A. Jacikevičiaus [4], bendravimas yra specifinis sistemos elementų santykiavimas, kai vieni elementai daro įtaką kitiems tam tikrais ženklais. Žinoma, kad bendravimui skirtų ženklų sistema yra kalba, nes ji perteikia informaciją, reikalingą pavienių asmenų ar grupių ryšiams palaikyti, užmegzti, juos keisti, tobulinti. *Taigi bendraujant, einama prie kalbos kaip svarbiausios žmonių tarpusavio bendravimo priemonės ir tai vyksta su aplinkos pagalba.*

Individui ir aplinkai sąveikaujant, kalba atlieka ypač svarbų vaidmenį. Ji tampa darbo organizavimo, politinių, socialinių, ekonominių, edukologinių ir kt. santykių reguliavimo, o svarbiausia – žmonių dvasinės kultūros kėlimo priemone. Vienas iš svarbiausių visuomenės kultūrin-gumo požymių yra kalbos kultūra, kuri, anot V. Labučio [7], yra gebėjimas, nepažeidžiant normų, tiksliai, aiškiai, įvairiai, lanksčiai, taikantis prie situacijos ir stiliaus reikalavimų, naudotis visais kalbos turtais.

Žmogaus kalbos taisyklingumas ir kultūra priklauso nuo kalbinės aplinkos, kurios poveikis gali būti ir teigiamas, ir neigiamas. Ji ugdo kalbą, skatina ir keičia kalbinę veiklą. Aplinka, jos pokyčiai ypač turi įtakos vaiko kalbos plėtotei. Anot N. L. Gage'o, D. C. Berlinerio [3], vaikas, sąveikaudamas su patyrusiais kalbos vartotojais kaip klausytojas ir kalbėtojas, greitai perpranta nepaprastai sudėtingą taisyklių ir dar sudėtingesnę – išimčių sistemą.

Kokius žodžius vaikas išmoksta pirmiausia, taip pat priklauso nuo kalbinės jo aplinkos. Nelsonas [3] tyrė vaikų žodynus, sudarytus iš pirmųjų penkiolikos žodžių, ir nustatė, kad labai išsismoklinusių tėvų pirmagimiai vartoja daugiau daiktus apibūdinančių žodžių; mažiau išsismoklinusių – save ir žmones apibūdinančių žodžių. Taigi kalbinė aplinka, kurioje augame, turi įtakos tam, ką išmokstame, ir tai yra reikšminga mokymui.

Taigi galima teigti, kad kalbinė aplinka yra ir edukacinis veiksnys, ir visuomenės kultūros dalis.

Straipsnyje mėginama pažvelgti į kalbinę aplinką kaip konkrečios organizacijos, šiuo atveju universiteto, kultūros dalį ir edukacinį veiksnį.

1. Kalbinė aplinka – universiteto kultūros dalis

Universitetas yra mikroaplinka, kurioje sąveikauja ir veikia tiek dėstytojai, tiek studentai. Jis yra ir kultūrinė aplinka – vieta, kurioje galioja tam tikros elgesio taisyklės, esti savi papročiai ir tradicijos, padedančios išlaikyti savitumą ir pastovumą keičiantis jos nariams, o naujai atėjusiems – greičiau pasijusti šios organizacijos nariais. Individo su savomis nuostatomis bei vertybėmis integravimasis į konkrečią aplinką yra sudėtingas procesas, turintis įtakos ir asmenybei, ir aplinkai – tai asmenybės ir aplinkos sąveika.

Taigi plačiąja prasme universiteto (kaip ir kiekvienos organizacijos) kultūra yra bendra vertybių, tradicijų sistema, palaikoma jo narių. Bet, kita vertus, ši kultūra yra savita ir čia galima veikti netradiciškai.

Universiteto kultūros savitumas pasireiškia tuo, jog vieni jo nariai, t. y. dėstytojai, turi ne tik palaikyti bendrą vertybių sistemą, bet ir sugėbėti šias vertybes perteikti kitiems nariams, t. y. studentams. Kuo tur-

tingesnė universiteto kultūra, tuo labiau ji veikia studentus, jų elgesį, charakterį ir pasaulėjautą.

Pagrindinis kiekvienos aukštosios mokyklos uždavinys – rengti ne tik aukštos kvalifikacijos specialistą, bet ir formuoti kultūringą asmenybę.

Žmogus tampa kultūringas tada, kai išmoksta bendrauti su aplinkiniais, kai suvokia, kad jis taip pat yra aplinka kitiems. Bendravimo kultūra yra viena iš pagrindinių kultūringos asmenybės tapsmo sąlygų. Žinoma, bendravimas neįmanomas be kalbos – svarbiausios žmonių bendravimo priemonės. Todėl taisyklinga kalba, aukšta kalbos kultūra – bene esminis kultūringo žmogaus požymis. Kuo aukštesniam visuomenės sluoksniui žmogus priklauso, tuo taisyklingiau, sklandžiau jis turėtų kalbėti.

Žmogaus kalbos taisyklingumas ir kultūra ypač priklauso nuo kalbinės aplinkos. Todėl, norint išugdyti ne tik kvalifikuotą specialistą, bet ir plataus akiračio inteligentą, aukštos kultūros žmogų, universitete būtina suformuoti aplinką, kuri teigiamai veiktų studentų kalbos kultūrą, leistų jiems kultūringai bendrauti tarpusavyje, su dėstytojais ir įvairių sričių specialistais, t. y. formuotų specialybės kalbos kultūrą.

Ypač svarbus veiksnys, turintis įtakos aukštosios mokyklos kalbinei aplinkai, kaip buvo minėta, yra bendravimas, kuris atspindi studentų ir dėstytojų kultūrą. Taigi jų bendravimo kultūra pirmiausia išreiškiama abipuse pagarba, pasitikėjimu, geranoriškumu, lygiavertškumo pripažinimu, dialogo siekimu ir pan., t. y. paritetiniais santykiais, grindžiamais asmenybių partnerystėje, kolegialumu, kito nuomonės gerbimu. Bendraudamas su studentu, kaip lygus su lygiu, dėstytojas padeda formuotis studento, kaip būsimo inteligento, asmenybei, jo požiūriui į mokslą, darbą, aplinką ir save. Toks bendravimas išplečia akiratį, pasaulėžiūrą, moko savarankiškai mąstyti ir veikti bei kritiškai vertinti įvairius gyvenimo reiškinius. Kita vertus, dėstytojų ir studentų bendravimo kultūrai turi įtakos ir bendroji kalbos kultūra. Todėl rūpinamiesi kalbos kultūra, kartu rūpinamės ir bendravimo kultūra, parodome, kad iš tikrųjų gerbiame žmones, su kuriais tenka vienaip ar kitaip susidurti. Vadinasi, kalbos kultūra yra labai svarbi bendravimo kultūros dalis.

Ne mažiau svarbus kalbinės universiteto aplinkos veiksnys yra šnekamoji dėstytojų ir studentų tarpusavio kalba. Neįmanoma suvokti kalbos kultūros, nuolat netobulinant savo kalbos, jos negryninant, nepaisant elementarių kalbos taisyklių, vartojant barbarizmus, necenzūrinius žodžius, žargonus. Deja, studentai savo žodyną neretai „praturtina“ žargonais, kuriuos, anot kalbininkės A. Laigonaitės [2], sudaro tyčia iškraipyti, deformuoti kurios nors kalbos žodžiai, vartojami tam tikro socialinio sluoksnio. Jie ypač sparčiai plinta bendraujant. Pirmakursiai, šiek tiek pasimokę universitete, greitai perima senbuvių kalbą. Laikini vartojamas, o vėliau užmiršamas, vienas kitas žargonas dar nieko bloga nereiškia. Tačiau pernelyg prie jų priprasdami studentai pamiršta tikruosius gimtosios kalbos žodžius, blankiai reiškia mintis. Per didelis žargonų antplūdis gana neigiamai atsiliepia studentų mąstymo, kalbos, bendravimo kultūrai ir skurdina kultūrinę universiteto aplinką.

Neatsiejama kalbinės aplinkos dalis, nuo kurios ypač priklauso bendravimo kultūra, yra kalbos etiketas. Jo neįmanoma atskirti nuo bendrojo etiketo. Tai elgesio taisyklių visuma, apibūdinanti tipišką bendravimo situacijas ir konkrečias veiksmų formas. Kai žmogus surpanta, kodėl reikia gražiai, kultūringai elgtis, jam etiketas tampa individualios kultūros dalimi. Be to, reikia suvokti kiekvieno žmogaus elgesio kultūros sąsajas su krašto, visuomenės, tautos dvasine kultūra, nes iš to, kaip elgiamės, bendraujame su kitais ir reiškiamo jiems pagarbą, mes patys suformuojame nuomonę apie save ir kitiems dažniausiai tokiais atrodome. Kartais vienas žmogus atstovauja visai tautai, jos dorovinei, elgesio kultūrai. Todėl kiekvieno aukštosios mokyklos dėstytojo ar studento elgesys gali atskleisti visos mokyklos kultūros lygį. Kultūringas elgesys yra ypač susijęs su kalba, mandagumo žodžių (sveikinimo, atsisveikinimo, dėkojimo, linkėjimo ir kt.) reikšme ir vartoseną.

Taigi tinkamai suformuota kalbinė universiteto aplinka, kurią sudaro ne tik bendroji studentų ir dėstytojų kalbos kultūra, išstbulinta šnekamoji kalba, kalbos etiketas, bet ir įvairūs universiteto leidiniai (vadovėliai, monografijos, mokomosios bei metodinės priemonės, aukštosios mokyklos savaitraštis ir kt.), skelbimai ar kiti viešieji raštai parašyti taisyklinga kalba, tinkamai vartojama specialybės kalba ir pan. turi įtakos

universiteto kultūrai ir yra neatsiejama jos dalis. Todėl kelti kalbos prestižą – kiekvienos aukštosios mokyklos, kaip kultūringos organizacijos, pareiga.

2. Kalbinė aplinka kaip edukacinis veiksnys

Tinkamai suformuota kalbinė universiteto aplinka turi įtakos ir studentų asmenybės ugdymui, jų intelekto tobulinimui, kultūriniam, dvasiniam lavinimui.

Žodinė išraiška glaudžiai siejasi su žmogaus intelektu. Iš kalbos galima ne tik gauti informacijos, bet ir spręsti apie žmogaus mąstymą, emocijas, išgyvenimus, kalbėjimo motyvus. Kita vertus, kalba yra, anot L. Jovaišos [5], gera intelekto tobulinimo priemonė, nukreipianti motyvaciją į vertybinę sferą, reguliuojanti praktinę vieklą. Todėl čia itin svarbi tampa gimtoji kalba, jos taisyklingumas.

Geras gimtosios kalbos, kaip kultūrinės vertybės, mokėjimas, pagarba jai – vienas iš žmogaus dvasinės kultūros rodiklių. Kalbinė universiteto aplinka turi didelės reikšmės kultūrinei studentų brandai. Studentas, nuolat girdintis gražią, taisyklingą kalbą, t. y. būnantis aplinkoje, kur gimtoji kalba yra puoselėjama ir branginama, ugdomas patriotiškai, skiepijama pagarba gimtajai kalbai, meilė ir rūpinimasis jos išlaikymu ir tobulinimu. Studentas pajunta, kad kalba tam tikra prasme yra, anot A. Maceinos [8], lyg ir kokia šventenybė, kurios negalima niekinti netikslia tarsena, netaisyklingais posakiais ar šiurkščiu stiliumi, nes ji yra sava, vadinasi, vienintelė, organiškai suaugusi su mūsų siela ir tarsi tapusi jos dalimi.

Kalbinė aukštosios mokyklos aplinka turi įtakos ne tik taisyklingos studentų kalbos formavimuisi, bet ir žinių suvokimui. Tik gerai mokėdami gimtąją kalbą studentai gebės visavertiškai studijuoti kitus dalykus. Tinkamai suformuluota kalbinė universiteto aplinka lemia studijų sėkmę, ir atvirkščiai, netobula kalbinė aplinka, nuolat girdima nesklaidi, netaisyklinga, užteršta kalba, nesuvienodinti, nesunorminti specialybės terminai, prasta rašytos ir vaizdo informacijos kalba ir kt. ne tik neugdo studentų kalbos kultūros, specialybės kalbos, bet ir trukdo suvokti informaciją, įsiminti žinias.

Ypač svarbus edukacinis kalbinės aplinkos veiksnys yra dėstytojų kalba, kuria jie skaito paskaitas, veda pratybas, rašo mokomuosius, metodinius darbus, bendrauja su studentais ir tarpusavy. Dėstytojo kalba yra kalbinė studentų aplinka, kuri ypač turi įtakos asmenybės, mąstysenos ir kalbos formavimuisi. Dėstytojas, kaip asmenybė, studentams yra pavyzdys. Tačiau ne visų jų kalba graži ir taisyklinga, ne visi supranta gimtosios kalbos svarbą. Iš studentų atsiliepimų ir konkrečių technikos kalbos pavyzdžių galima spręsti, kad dėstytojų kalboje yra nemaža taisytinių dalykų. Analizuoti dviejų KTU fakultetų – Dizaino ir technologijos bei Statybos – dėstytojų 1990–1995 m. parašyti metodiniai patarimai, mokomosios priemonės, paskaitų konspektai ir kt.

Pastebėta šių klaidų:

Rašybos: apibūdinama, įgauna, liginamasis, orientacija, dalį (viet.), vis dėlto, Kauno Technologijos universitetas ir t. t.

Skyrybos: *Taip pat sumažinamas ceche dulketumas – nes tiekiamam vamzdžiais, kurie yra sandarūs (=sandariais vamzdžiais).* Grynavilniai, bei pusvilnoniai gaminiai yra dažniau naudojami ir pan.

Kalbos kultūros: *Liniją sudaro trivelėninė (=trivelėnė, trijų vėlenų) įmirkymo vonia. Linija aprūpinta automatinio valdymo prietaisu (=turi automatinio valdymo prietaisą). Ką reiktų daryti, kad išvengus (=kad išvengtume, kad būtų išvengta, siekiant išvengti) esamų nesklandumų? Sutrikus verpimo procesui, pirmoje eilėje (=pirmiausia) įjungiamo švieios signalizacija ir kt.*

Stiliaus: Didelis dėmesys skiriamas gaminamos produkcijos kokybės įvertinimui (=Daug dėmesio skirta gaminamos produkcijos kokybei įvertinti). Temperatūros kitimo intensyvumas yra nevienodas (=Temperatūra kinta nevienodai) ir kt.

Terminų: *transformatorių pirminės apvijų prijungtos prie bendrų šynų (=įtvarų); medienos plokštės – tai medienos drožlių, plaušų laminuotosios (=sluoksniuotosios) plokštės; diagonalinio (=įstrižinio) pynimo audiniai; naudojamos daugiašpindelinės (=daugia-suklės) gręžimo staklės; vienfaziniu (=vienfaziu) metodu marginama 60–70 proc. išleidžiamų (=gaminamų, audžiamų) audinių.*

Dažnai aukštųjų mokyklų dėstytojai teigia, kad nesvarbu, kaip kalbame, svarbu, kad susikalbame. Dažniausiai iš tokios nuostatos kyla ne-

pagarba savo kalbai, nepakanta kitai nuomonei. Todėl, anot prof. A. Rosino [9], patekę į tokio dėstytojo rankas, net ir gerai mokantys bendrinę kalbą jaunuoliai pamažu netenka kalbos nuovokos ir pradeda mąstyti savo mokytojo kalba, ja rašyti kursinius ir diplominius darbus, o baigę aukštąją mokyklą jau moko kitus ir bendrauja išmoktos kalbos stereotipais. Todėl dėstytojui turi būti svarbu ne tik savo srities mokslo turinys, bet ir kalbinė išraiška, kad gražiai ir taisyklingai vartojama kalba būtų aiški ir suprantama auditorijai.

Taigi kalbinė universiteto aplinka ne tik ugdo studentų kalbą, specialybės kalbos kultūrą, bet ir turi įtakos ugdant studento asmenybę, tobulinant jo intelektą, lavinant dvasinę kultūrą; be to, tinkamai suformuota kalbinė aplinka talkina studentams teisingai suvokti informaciją, geriau įsiminti specialybės žinias.

Literatūra

1. Anzenbacheris A. *Filosofijos įvadas*. Vilnius, 1992.
2. *Elgesio kultūra*. Vilnius, 1980.
3. Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*. Vilnius, 1994.
4. Jacikevičius A. *Žmonių grupių (socialinė) psichologija*. Vilnius, 1995.
5. Jovaiša L. *Edukologijos įvadas*. Kaunas, 1993.
6. Jovaiša L. *Pedagogikos terminai*. Kaunas, 1993.
7. Labutis V. Apie kalbos kultūrą ir norminamąjį darbą // *Kalbos kultūra*. 1996. Nr. 68.
8. Maceina A. *Pedagogikos raštai*. Kaunas, 1990.
9. Rosinas A. Technikos kalbos būklė // *Gimtoji kalba*. 1993. Nr. 6.

LINGUISTIC SURROUNDING – THE PART OF UNIVERSITY CULTURE AND THE EDUCATIONAL FACTOR

Vilija Celiešienė

Summary

University linguistic surrounding not only influences University culture and develops students' language, it is closely connected with a personality's intellectual, cultural and mental development. Besides the right language surrounding helps students in their information perception and speciality studies.